

вряд чи приведуть до універсалізації цього процесу і до будь-яких значних якісних змін. Конвенційні форми як і раніше будуть визначати область нормативного вжитку прономінальних одиниць.

Дослідження дає всі підстави стверджувати, що більшість виявлених нами транспозитивних форм ще довго будуть займати периферійну область прономінальної підсистеми, залишаючись елементами субстандартної сфери вжитку, а також засобами стилістичного маркування персонажної мови в художніх та фольклорних текстах.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: УР ССС, 2001. – 416 с.
2. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: Гнозис, 2002. – 333 с.
3. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 312 с.
4. Britain's Monarchy. – L.: Foreign and Commonwealth Office, 2001. – 48 p.
5. Goldsmish O. She Stoops to Conquer // Eighteenth Century Comedy. – L.: Oxford University Press, 1969. – P. 232-313.
6. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls. – М.: Воениздат, 1973. – 229 p. Wilde O. Fairy Tales. – М.: Progress, 1973.

УДК 159.955:340

Н. І. Матвіїшин

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ

Людина сприймає та пізнає навколишній світ за допомогою відчуттів та безпосереднього сприймання різноманітних предметів та явищ. Якщо ж якості явища не доступні для споглядання, пізнання їх можливе тільки через мислення. До таких явищ належить право, важливою компонентою якого є правове мислення. Воно має за мету забезпечити відповідну суспільно бажану поведінку суб'єкта.

Хоча термін «правове мислення» в юридичній літературі вживається доволі часто, це поняття багатогранне і визначається по-різному. Існує також багато класифікацій специфіки правового мислення та підходів до обумовленості правового мислення у правовій поведінці.

Мислення є категорією багатоманітною і досить широкою. Одним із сегментів цієї категорії є мислення правове. Дослідження суті правового мислення дає нам можливість систематизувати та проаналізувати найважливіші ознаки та специфіку даного поняття.

Мислення взагалі є складним пізнавальним психологічним процесом, вивченню та дослідженню якого присвятили свої праці як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, психологію мислення вивчав відомий американський філософ Джон Дьюї. У своїй книзі «Психологія і педагогіка мислення» він піддає ретельному аналізу весь механізм людської думки, а також доводить

необхідність та можливість істинно-наукової постановки мислення в процесі набуття знань на всіх стадіях навчання [2].

В юридичній літературі існують різноманітні тлумачення суті правового мислення.

Так, В. В. Копейчиков визначає правове мислення як процес опосередкованого та узагальненого відображення правових явищ у їхніх істотних властивостях, зв'язках і стосунках [7, с. 138].

На думку В. П. Казимирчука, правове мислення становить собою категорію, яка об'єднує такі важливі компоненти цього механізму, як соціальні фактори, які опосередковують дії права та механізми формування правомірної поведінки [3, с. 37-44].

У А. І. Овчиннікова висхідною структурою, гносеологічною, або класичною, інтерпретацією правового мислення виступають суб'єкт-об'єктні відносини, де питання про можливість адекватного відтворення суб'єктом пізнання суттєвих характеристик та ознак об'єкта, у даному разі – правових явищ, стає центральною темою, яку можна розглядати як головний методичний орієнтир класичної парадигми правового мислення [6, с. 10].

Як вважає А. Ф. Черданцев, різновидом мислення є тлумачення норм права, в ході якого виводяться з одних думок інші, які містять нове знання – знання про зміст норм права [9, с. 89].

Для Ю. С. Решетова в реалізації права правове мислення концентрує результати як регулятивної, так й ідеологічної дії права на свідомість та поведінку учасників реалізації правих норм, що не вкладається у рамки правового регулювання [8, с. 31].

Отже, згідно з вищезазначеними тлумаченнями правове мислення є основою правової поведінки. У процесі реалізації права правове мислення відіграє важливу роль, а його дослідження повинно показати залежність соціальної дії (вчинку) від розуміння правових норм.

Дослідження суті та специфіки правового мислення розпочнемо із визначення процесу пізнання як філософської та психологічної категорії. Орієнтація у світі завжди ґрунтується на адекватному його сприйнятті, відображенні дійсності. Це відтворення і складає суть пізнавального ставлення до світу. Пізнання як процес безперервно поєднано з практикою. Всяка практична діяльність, всяке реальне перетворення, яке дано самою природою, соціальною дійсністю та самими людьми й відносинами між ними обов'язково вимагає роботи свідомості, наявності ідеальних планів дій. Практика, таким чином, завжди опосередкована свідомістю, ідеальним, знаходиться з ним в органічній єдності. Однак провідною ланкою цієї єдності є реальне перетворення дійсності. У процесі такого перетворення, подолання труднощів змінюється, удосконалюється, розвивається ідеальний план діяльності.

Знання є результатом пізнавальної діяльності людини. Саме реалізація ідеальних планів діяльності й утворює той місток між свідомістю та діяльністю, знанням та буттям.

Функціонування знання як основи ідеального плану діяльності забезпечує можливість зворотних зв'язків від дійсності до наших знань про неї.

Н. І. Кондаков зазначає, що в класичній теорії пізнання під людським мисленням розуміється пізнавальний процес, «під час якого людина зіставляє думки, тобто судить, робить умовиводи, з одних думок виводить інші, в яких міститься нове знання...» [4, с. 366]. Х.-Г. Гадамер підкреслює значимість сучасної теорії пізнання щодо класичної, оскільки виникають різноманітні образи пізнавальної діяльності в залежності від того, на чому робиться акцент у розумінні природи пізнання [1, с. 12-26].

Згідно з тлумаченням суті правового мислення, що подав Ю. С. Решетов, у процесі реалізації права повсякденне правове мислення відіграє важливу роль, а його дослідження повинно показати залежність соціальної дії (вчинку) від розуміння правових норм. В. В. Копейчиков аналізує правове мислення як відображення, В. П. Казимирчук розглядає правове мислення як модель у механізмі соціальної дії права, А. Ф. Черданцев вбачає у суті правового мислення знання про норми права, а також у відображенні та логічних судженнях. А. І. Овчинников визначає як основу суті правового мислення соціально-психологічні відносини. Всі подані тлумачення розкривають зміст поняття «правове мислення» через призму філософського, соціального, власне правового вчення. Визначити одне, найбільш оптимальніше з поданих визначень, ми вважаємо некоректним, оскільки суть правового мислення є поняттям багатограним і знаходить своє відображення та застосування у повсякденному житті людини, діяльність якої завжди спрямована на пізнання оточуючого. Ознаками правового мислення є [7, с. 138]:

- 1) розумове пізнання правових явищ і зв'язків між ними;
- 2) правові явища у відображенні людини виступають в узагальненій формі;
- 3) правове мислення відображає найсуттєвіші властивості правових явищ, без яких право існувати не може;

- 4) правове мислення – це евристична діяльність людського мозку з відшукування найхарактерніших властивостей, що вимагає від мислячого значних практичних знань, умінь, навичок, здатності орієнтуватись у проблемних ситуаціях;

- 5) у правовому мисленні велике значення належить мотивації (наявності правових потреб, інтересів і прагнень) та волі людини в досягненні поставленої мети.

Оскільки ознаками правового мислення є відображення як діяльність, то, на наш погляд, можна стверджувати, що правове мислення є розуміння права. У сучасній теорії права праворозуміння – це наукова категорія, яка виражає процес та результат мислительної діяльності людини, який охоплює пізнання права та його оцінку як цілісного явища [6, с. 14]. Як зазначає А. І. Овчинников, при інтерпретації правового мислення з точки зору праворозуміння, останнє можна визначити як:

- а) процес пізнання права, його суті (наукове правове мислення);
- б) процес інтелектуальної діяльності людини при реалізації права (професійне та повсякденне правове мислення).

Основним завданням у дослідженні права (праворозуміння) автор бачить переважання адекватними методами пізнання права, оскільки використання

помилкових методів, на думку науковця, не дає істинного (такого, що відповідає дійсній онтології права) знання про його суть. Тому вчення про правове мислення є в цьому разі вченням про методологію правового пізнання.

Згідно з вищезазначеним аналізом суті правового мислення ця галузь є недостатньо глибоко дослідженою в сучасній юридичній науці.

Правове мислення є процесом розуміння права, його інтерпретації, а потім вже пізнання. Як зазначила В. В. Лапаєва, пізнання права – це один із суттєвих моментів суспільного процесу соціалізації індивіда, пов'язаного із засвоєнням індивідом соціокультурних цінностей оточуючого середовища [5, с. 87]. Процеси сприйняття права, здійснювані індивідом усвідомлено чи неусвідомлено, мають на увазі правотворчий момент, особисте перетворення, правову смислобудову. Дія права в такому контексті набуває вид смислу права, починаючи з моменту виникнення правового смислу тих чи інших соціальних відносин, в яких бере участь індивід, й завершуючи моментом осмислення власного вчинку як такого, що відповідає або не відповідає тій чи іншій нормі чинного законодавства. Поняття «правове мислення» виступає тут більш широким за своїм обсягом, ніж поняття «праворозуміння», оскільки виражає, з одного боку, процес конструювання та формування «сміслового образу права» і, з іншого боку, результат цього процесу – конкретний смисл права, який лежить в основі того чи іншого праворозуміння [6, с. 13-14].

Мислення як вища форма відображення пізнавальної діяльності стимулює особистість до утворення асоціацій, пошуку зв'язків між предметами та явищами. Таким чином, науці відомі три форми мислення: поняття, судження, умовиводи. Поняття є думкою, в якій відображені загальні ознаки предметів дійсності, і є елементами мислення взагалі. У судженнях відображені зв'язки і відношення між предметами та явищами дійсності. Умовиводом є форма мислення, в процесі якої «народжується» нове судження. Результатом мислення є практична діяльність людини. Під час вирішення життєвих завдань виникають та розвиваються нові умови для здійснення мислительної діяльності за допомогою таких мислительних операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо.

Правове мислення, на наш погляд, повинно обумовлювати і реалізовуватись у правовій поведінці. Тільки тоді воно має соціальне значення. Адже це цілком логічно – якщо людина мислить відповідними правовими категоріями, нормами, то повинна відповідно поводитися в оточуючому її соціумі. Протилежне є неможливим. Отже, специфіка правового мислення, на нашу думку, полягає передусім у правовій та правомірній поведінці особистості. Ми вже розглянули питання залежності практики, знання, свідомості та пізнання, а також їх символізм, втілений у правовому мисленні. Тому ми вважаємо, що слід більш детально зупинитися на дослідженні проблеми специфіки правового мислення у контексті відповідної соціальної поведінки.

Як ми вже зазначали вище, соціальним втіленням правового мислення є правова поведінка. Річ у тім, що в процесі своєї життєдіяльності людина (особистість) постійно вступає у відносини, які регулюються нормами права і вира-

жаються у взаємних правах та обов'язках суб'єктів права. Серед таких правовідносин вирізняють [10, с. 511-512]:

1) конституційні, цивільні, трудові, сімейні, кримінальні тощо (за галузевою ознакою);

2) у залежності від кількості суб'єктів – загальні (кількість уповноважених або зобов'язаних суб'єктів не визначена), конкретні (кількість їх точно визначена);

3) за кількісним складом суб'єктів – прості (правовідносини між двома суб'єктами), складні (правовідносини між трьома і більше суб'єктами);

4) залежно від елемента юридичної норми (диспозиції або санкції), на підставі якого виникають правовідносини регулятивні, охоронні;

5) за характером дії зобов'язаного суб'єкта – активні (зобов'язаний суб'єкт мусить вчинити певні дії), пасивні (зобов'язаний суб'єкт повинен утриматися від вчинення певних дій);

6) залежно від розподілу прав і обов'язків між сторонами виникають правовідносини односторонні (кожна зі сторін має права й обов'язки), двосторонні (сторони мають і права, і обов'язки).

Правова поведінка втілюється у правових відносинах. Така поведінка криє в собі деякі особливості діяльності та спілкування, а також характеризує лише такі діяльність та спілкування, які зовні виявляють внутрішній стан людини, образ її мислення (правового чи протиправного).

Отже, правове мислення, на наш погляд, втілюється у правомірній поведінці таким чином. Вчинки особистості завжди носять юридичний характер. Додержання норм моралі іноді для людини є більш актуальним, ніж правомірна поведінка. Але норми моралі, загальнолюдські цінності та суспільно бажана поведінка знаходять відображення у нормах права, законах, інших нормативних документах. Правове мислення спонукає особистість до активної дії в певній ситуації. Іноді людина навіть не замислюється, є її дії правомірними чи ні. Повсякчас людина діє інтуїтивно, враховуючи етичні моменти вчинку. У такому разі слід говорити про правове виховання особистості. Виховання завжди є цілеспрямованим процесом, системою виховних заходів, спрямованих на формування всебічно й гармонійно розвинутої особистості. Виховання націлене на формування свідомості, основним з елементів якої є мислення. Виховання правової свідомості має поєднуватися, на нашу думку, із формуванням правових навичок та звичок. Звичкою в такому разі буде схильність людини до правових способів дій.

Можна дійти висновку, що правове мислення – це багатогранна категорія, в основі якої лежать соціально значущі фактори, опосередковані дією права на поведінку особистості. Власне специфікою типу мислення є відповідна поведінка, яка виявляється в дотриманні особистістю суспільно визначених та бажаних критеріїв поведінки, які знаходять відображення в нормах права.

Література

1. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1988. – С. 65.
2. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. – М.: Совершенство, 1997. – 208 с.
3. Казимирчук В.П. Социальный механизм действия права // Сов. гос. и право. – 1970. – № 10. – С. 37-44.
4. Кондаков Н.И. Мышление // Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – С. 366.
5. Лапаева В.В. Конкретно-социологические исследования в праве. – М.: Юрид. лит., 1987. – С. 87.
6. Овчинников А.И. Правовое мышление: теоретико-методологический анализ. – Ростов-на Дону: Изд-во Рост. ун-та, 2003. – 344 с.
7. Правознавство: Навч. посіб. / За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 138-140.
8. Решетов Ю.С. Реализация норм советского права. – Казань, 1989. – С. 31.
9. Черданцев А.Ф. Толкование права и договора. – М.: Юрид. лит., 2003. – С. 89.
10. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Femina, 1996. – С. 511-512.

УДК 347.77

*О. В. Ульяновська***ФІКЦІЇ ТА СИМВОЛИ ЯК ЗАСОБИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ**

Становлення та розвиток правових категорій – складний, багатогранний, суперечливий процес. У цьому значенні надзвичайно цікава історія розвитку ідей про фікції в праві: періоди «скинення» або ігнорування правових фікцій змінювалися їх визнанням. Багато в чому це пов'язано з неоднозначністю, невловимістю поняття фіктивного, яке набуває безліч відтінків, потрапляючи у сферу права. Фікція, фіктивне – щось неіснуюче, помилкове – саме поняття породжує сумніви з приводу «законності» буття цього феномена в праві.

Велику складність становить відмежування фікцій-засобів юридичної техніки від суміжних понять. У правовому регулюванні використовуються різні юридико-технічні засоби, застосування яких в деяких випадках пересікається. Більш того, за своєю природою деякі правові явища володіють схожими характеристиками. До таких близько прилеглих до фікцій явищ слід віднести правові символи, презумпції, аксіоми, припущення, колізії і аналогії.

Правовий символ, так само як і права фікція, є засобом юридичної техніки і може бути сприйнятий і використаний різними правовими технологіями. Правовий символ і фікцію можна назвати схожими технічними засобами: в їх основі лежить щось умовне, вони виникають, виростають з одного кореня, виконують споріднені функції в праві, і їх долі в історії правознавства багато в чому схожі.

Про природу і співвідношення правових фікцій і символів писали ще дореволюційні автори. Д. І. Мейер відносив і фікції і символи до надбання «суспільства, що перебувало у стані немовля», убачаючи в них гру уяви, обумовлену станом громадської свідомості в якнайдавніший період, тим самим переводячи